

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ

ВІСТНИК.

Med. univ. DE J. TURYN

WILP

XVIII. Gerzsh...

КНИЖКА VI.

За червень 1899 року.

Зміст шестої книжки,

за червень 1899 року.

РІЧНИК II-ий, ТОМ VI-ий.

	Стор.
<i>Из поетичної спадщини Василя Мови (В. Лиманського)</i>	247
<i>Камінний хрест. Студія Василя Стефаника</i>	255
<i>Серед бурі. Драма на 5 дій Бориса Грінченка, I—II</i>	266
<i>Стріча. Нарис Богдана Лепкого</i>	297
<i>Из поезий А. С. Пушкина:</i>	
I—III пер. М. Старицький	306
IV—VI пер. І. Стещенко.	307
<i>Анджеля Борджія. Новеля Конрада Фердинанда Маера, пер. О. Маковей</i>	311
<i>Три в однім човні (крім пса). Оповіданє Джерома К. Джерома, пер. І. Петрушевич</i>	356
<i>Латинська ода до вельосінеда, пер. І. Франко</i>	373
<hr/>	
<i>Из секретів поетичної творчости, І. Франка</i>	137
<i>З російської України. (Ювілей російської літератури і наші літературні позви. О. С. Пушкин в українських перекладах) — Spectator-a.</i>	148
<i>Из чужих літератур:</i>	
I. Остання драма Г. Гауптмана „Візник Геншель“, нап. Г. Цеглинський	158
II. Стан сербської, словінської і словацької літератури в 1898 р., пер. В. Гнатюк	169
<i>Хроніка і бібліографія</i>	185

II. Подаємо тут перекладом з деякими скороченнями інтересні огляди стану трьох слов. літератур у 1898 році, поміщені в останній (7) книжці „Slovanskeho Přehledu“. Огляд сербської літератури написаний Драгутином Ілчем, огляд словінської д-ром Фр. Відіцем, а огляд словацької д-ром В. Шробаром. *Ред.*

Серби. Не дасть ся заперечити, що в сербській літературі наступило в останніх вісімнадцятих роках значне відродженє. Переворот викликало молоде покоління поетів з 80-тих літ, з котрого вийшов і знаний ліричний поет Воїслав. До того кружка треба також зачислити д-ра Лазу Лазаревича, що своїми шістьма новелями положив підвалини реалістичної повісти з народнього життя та дав молодій новелістичній літературі здоровий напрям, який що до артистичного викінчення та ядренности сюжетів не уступає літературним творам навіть більших, більше розвитих літератур. Вистане пригадати отсю новелістичну трійцю: Янка Веселіновича, Светіслава Ранковича і Стефана Сремця, що здобули собі повне признанє літературної критики; на них видно дуже добре, на скільки література з останніх десятих літ підняла ся вище понад літературу 60-тих і 70-их років. Нині можемо вже з плодами своїх повістярів показати ся перед судом о много старших і більших літератур, та не лякати ся зовсім вислідків того суду.

Рік 1898 не творить в нашій літературі ніякого важного виємка. Що до артистичних напрямів він є продовженєм вище згаданої течії. Маючи про те тут говорити про нього, мусимо доторкнути ся і давніших літ, що стоять з ним у нерозривнім звязку. Рік 1898 квалітативно можемо зачислити до досить добрих років, а хоч у ньому не виступила ніяка громада нових письменників, то все збогатив він літературний доробок минулих літ кількома зрілими творами. Нім одначе про те будемо говорити, мусимо звернути ся до прасових відносин того року.

Неприродні політичні відносини, серед яких находило ся минулого року сербське королівство, отверта боротьба цілого народа проти ненародньої внутрішньої і заграничної політики екс-короля Міланз, спонукали сього останнього придусити до коріня всякий свобіднійший рух в політичнім письменстві. Той удар повернув публичну політичну діяльність до колишніх часів підземельного, тайного діланя. Про що в часі свободи друку не було би писало ся, а хоч би й писало ся, то воно не мало би ніякого впливу,

про те тепер пишеть ся потайно, друкуеть ся і розкидаеть ся в тисячах примірників поміж усі верстви народа не виключаючи і війська. От тим то 1898 рік можна би назвати роком політичних памфлетів.

Се політичне знасилуванє свободи друку було причиною, що дискусія про публичні відносини перенесла ся і до чужомовних видань. Від часу до часу виходять у Німеччині, а очевидно і ближше сербських границь, але в німецькій мові, брошури, що хоч не писані з такою жовчію, як домашні памфлети, всеж виявляють крайню огірченість думок та непримиримий настрій, що вже не щадить ні трону, ні династії.

Такий стан преси не був очевидно без впливу на красне письменство. Багато думало в нас, що здавленє політичної преси, яка за повної свободи занимала думки всіх і абсорбувала більшість сил і інтересів, причинить ся до викликаня живійшого руху на літературнім полі. Говорено, що публіка все хоче читати, а не маючи журналістики, зверне ся до красного письменства, щоби заспокоїти сю потребу. Коли би одначе один рік міг бути мірилом того, я сказав би, що то лишень оптимістичне одурюване самих себе. В тім напрямі не поступила література ані трошки; колиж і видно де в чім поступ, то тому можуть бути иньші причини. Ті сили, що давнійше мали вплив на розвій літератури, мали його і в тім році без якої будь перерви. Ті таланти, що давнійше віддавали ся політичному письменству, і тепер не пристали до беллетристики; тай число читачів красної літератури не зросло зовсім, хоч тепер в королівстві виходить намись двацятьох кількох дневників і газеток ледво дві чи три. Що більше, можемо сказати на певно, що наслідком насильства сповненого на пресі почала і красна література терпіти. Яко Веселінович мусів перестати друкувати роман „Юнак наших дана“ (Герой наших часів), в якому головна особа мала визначні риси д-ра Владана. Тайна боротьба зденервовує кожного читача; він що дня очікує якоїсь сензації, що може кожної хвилі пригодити ся. Всякі новинки, випадки, про які міг читач довідати ся з часописи за годину, мусить тепер захоплювати на сто місяцях, із сотки уст, нїм виробить собі про них певну гадку. Розуміеть ся, що при таких відносинах не можна навіть думати, щоби душа читача липнула до красної літератури; до того треба якоїсь централізації публичного і приватного життя. Правда й те, що надмірне роздвоєнє журналістики, незвичайно розвиненої

перед утиском, могло викликати якесь замішанє. Воно одначе було би з часом устало, бо правильний розвій звів би був його до натуральних вимог наших політичних потреб, а тоді й література заняла би сильнійше становище.

Те насильство над пресою впливає ще й з другого боку на красне письменство. Більшість наших письменників примушена на якийсь час занехати зовсім літературну діяльність і кинути ся до політичної боротьби, а ні, то уживати її до таких цілей, що ніяк не відповідають розуміню правдивої літератури. Очевидно, що отся хороблива нервовість, яка має вплив не лиш на письменників, але також на всі освічені верстви народа, втискає ся зовсім природно з цілою силою в артистичне викінченє творів. З психологічного становища се зовсім ясне, бо література стоїть завсїгди в тіснім звязку зі свободою преси. Колиб сербська преса не була зазнавала досить часто в останніх трийцяти літах подібних потрясень, які стояли на перешкодї правильному і тривкому розвоєви публичного житя, стояла би нині сербська література далеко ліпше.

Коли до сих головних перешкод додамо ще й ту, що красне письменство, а з ним і письменники не мали ніколи достаточної материяльної підпори, без чого літературі трудно остояти ся, тоді тільки дадуть ся вновні зрозуміти завади, які треба поборювати. Політичні сторонництва так в'абсорбували всяку думку, що на красне письменство мало хто звертає увагу.

А як нерадо приймає літературу інтелігенція, що потонула цілком в політичній та материяльній боротьбі і не має часу посв'ячувати ся висшим духовим потребам, так само мало, або ліпше сказати, ще менше, підпирає її двір. Від смерти князя Михайла, що має про літературу високе розумінє і запомагав її значно також материяльно, про що свідчить хоч би заложенє народнього театру, не було в Сербії ані одного володаря, котрий давав би імпульс до сильнійшого під'єму літератури. Сяк чи так, а сербський двір від трийцяти літ не займає ся зовсім красною літературою. Правда, за часів королеви Наталії появила ся була на дворі якась охота підпирати літературний смак; одначе королева занимала ся виключно вокальною музикою і драмою, тай то не сербською. Їй імпонувала конверзацийна париська драма, яку вона й протегувала і дуже часто побуджувала одиниці, щоби сей або той твір перекладали для ужитку нашого театру. Розумієть ся, що се не вийшло в користь оригінальної сербської драми; що більше, те

любованє в чужій драмі викликало у нашої публіки переконанє, що оригінальні сербські штуки не стоять ще на такій артистичній висоті, щоби варто було звертати на них увагу.

Отсі надзвичайні відносини треба мати завсїгди на увазі при обсуді розвою сербської літератури з останньої доби, коли наш суд має бути справедливий.

Красним письменством піклували ся минулого року два літературні товариства: Сербське літературне товариство в Білграді і Сербська Матиця в Новім Саді (на Угорщині). Надто виходили місячний вістник *Дело* і ілюстрований місячник *Искра**), оба в Білграді; забавне письмо *Звезда* рівнож у Білграді; *Льєтопис Матице Србске* в Новім Саді, тижневник *Бранково коло* в Сримських Карлівцях, двотижневник *Зора* в Мостарі, тижневник *Босанска Вила* в Сараєві і *Луча* в Цетині.

У всіх тих письмах, з виємком цетинської *Лучі*, подибуємо тих самих співробітників. Не можна сказати, щоби ті письма викликала потреба різних артистичних і літературних напрямів або множество письменників. Їх викликали політичні відносини. Сербське письменство поділене між три держави: Австро-угорську з забраними землями Босною і Герцеговиною, сербське королівство і чорногорське князівство. Отсей політичний державний поділ впливає сильно на розділ духової єдності сербського народу; бо хоч між сербським народом у Сербії і Австро-Угорщині є поштові зносини, то є багато тайних розпоряджень і перешкод, що заборонюють Сербам поза границями королівства оставати в непосредній духовій єдності з політичною і духовою своєю матірю, незалежною Сербією. Австро-угорські уряди мають від утвореня Сербії одну усталену тенденцію: викликувати між Сербами своєї держави і незалежного королівства як найбільші різниці, щоби за політичним поділом як найбільше розрізнити і їх духову єдність. В тій цілі придушє австро-угорська власть кождий важнійший рух. Сербський поет Йован Іліч видав збірку ориєнтальних поезій „*Да хире*“. Поезії еротичного змісту, написані в дусі поезії магометанських Сербів у Босні, присвячені були Мехмед наші Різванбеґовичу. Хоча в тих поезиях не було нічого, що нагадувало би політику,

*) З кінцем року перестала виходити тому, що її редактора, учителя, переніс міністер освіти „задня службових причин“ до Нішу. *Tout comme chez nous! Red.*

прецінь заборонено їх у Босні і Герцеговині тільки для того, щоби не послужили до зближення православних і магометанських Сербів.

Заложене Літературного товариства в сербським королівстві викликало у всіх сербських країнах літературний рух. Австро-угорські уряди не могли публично заборонити його щорічних публікацій, бо в них крім популяризованої науки, поезій і белетристики не було нічого, тому почали иньшим способом підкупувати ся під ту інституцію. Хоча „Товариство“ за перевіз своїх книг мусіло оплачувати грубі ціла, то австро-угорська почта доставляла їх адресатам так пізно, що нераз доходили на означене місце аж за три, чотири місяці. Щоб уникнути того, мусіло Літературне товариство наразити ся на подвійні кошти: воно друкує тепер свої видання в Білграді і в Загребі; в Білграді для передплатників із Сербії, в Загребі для передплатників із Австро-Угорщини та окупованих сербських земель.

Ми навели лише два приклади з цілої купи иньших, що показують перешкоди, які ставить австро-угорська власть літературній єдності своїх Сербів і Сербів з королівства. Отсе й є одна з головних причин закладання великого числа часописей одного напрямку, з тими самими співробітниками та передплатниками.

В белетристиці появило ся минулого року багато ліричних поезій і оригінальних новель. Крім того дав нам минулий рік два романи: „Горски цар“ Светіслава Ранковича і „Трулеж“ (Гниль) Яші Томича. В нашій літературі є се великий здобуток, особливо коли зважити, що від смерти одинокого повістяря Яші Ігнатовича не було иньшого. Покійний Ігнатович поклав своїм романом „Патниця“ (Мучениця) основу для сербського реалістичного романа і тим способом витиснув з рук читачів дотеперішній патріотично-шовіністичний роман, що зрештою по смерти Відаковича навіть не мав талановитих представителів. Яша Томич в „Трулежі“ пішов за слідом свого попередника. І він подібно як Ігнатович у „Патниці“ малює вельми плястично всяке зіпсуте суспільного життя австро-угорських Сербів, що з гори проникає до одиниць, до сім'ї, до суспільности.

Томич у своїому романі показує ся тенденційним так, що моралізаторській тенденції посвятив артистичне викінчене повісти. Зрештою думки і ідеї, які голосить у своїм романі, висловлює незвичайно ясно, а типи і особи змальовує знаменито. Його роман є також критикою виховання нашого жіноцтва, що в ріжних пен-

сионатах учить ся всього можливого, лише не пізнавання правдивого життя. Томич одначе є великим оборонцем жінок і боронить їх навіть тоді, колиб хто иньший осудив їх, бо кожду їх хибу уважає наслідком вини суспільности.

Роман „Горски цар“ оцінила ціла критика без виемка як найліпший, найдоскональший роман, який маємо в сербській літературі. А треба знати, що то перший роман узятий із сільського життя. Светіслав Ранкович, його автор, здобув собі місце між найліпшими нашими прозаїками перед чотирма чи п'ятьма роками. Як Л. Лазаревич і Веселінович, так і він у своїх оповіданнях з народнього життя є реалістом. Так як і вони малює він залюбки лише сьвітліші, ідеальніші хвилі, що загально уважають ся головним признаком патріархального родинного виховання. Таким є в оповіданню. В романі пішов иншою дорогою, і сей роман вийшов наскрізь реалістичним, але тим разом звернув він в ньому увагу на одно суспільне лихо, гайдуцтво, або ліпше сказати розбійництво в сербських горах, що до нині ще прикрашує себе іменем гайдуцтва. В своїм романі змалював він з таким знанем наших відносин і психологічною зручністю сей, для повістяря незвичайно трудний сюжет, що не прогрішив ся ані проти дійсної, ані проти естетичної правди. „Гірський цар“ є вірним зеркалом того лиха і думаю, що переложений на чужу мову був би добрим зразком для пізнання нашої белетристики.

В новелі поступає дальше й того року Стефан Сремац зі значним успіхом, що починає ся 1895 роком. Манера сего новеліста не стоїть в ніякім звязку з письменським напрямом Лазаревича, Веселіновича і Ранковича. З психологічною вірністю малює він приватне житє наших селян, якого головним центром є родинне огнище і домашні відносини. Сремац з гумором і острою сатирою змальовує наш народ в публичнім, політичнім житю. До нинішнього дня в сербській літературі — хоч від часу до часу з'являли ся невеличкі таланти з добрим гумором і сатиричною струною, — жаден письменник не висунув на прилюдний вид публичних суспільних відносин з такою вмлістю і сильною сатирою, як Сремац у своїх новелях: „Лимунација на селу“ та „Каријера практиканта Вукадина“. В першій змальовує поверхову осьвіту наших сільських учителів, що приходять на село і занедбують свої учительські обовязки, а йдуть ширити між народом політичні засади модерного напряму; в другім оповіданню малює також дуже частий тип в життя

наших урядників, а власне вигнаного студента, що нічого не навчив ся, нічого не докінчив, але з протекції дістав ся на практиканта до державної служби, а маючи вже становиско, спекулює, щоби зробити конечно карьеру. Вистроумна сатира дуже часто так ріже, що аж кров тече. Глибока знайомість таких карикатур публичного життя, яких повно у всіх наших політичних стороництвах, — ось причина, що сей наш сербський Ювеналь вибе ся незабаром на найвизначнійше місце в нашій літературі. Імя Степана Сремца, коли його згадати в товаристві, викликує веселий настрій і сьміх, бо нема нині інтелігентного Сербя, що не пригадав би собі зараз якоїсь його комічної фігури. Минулого року виступив він перед читачів з більшою новелею : „Поп Чира и поп Спира“ ; в ній нема вправді того жала, що часто пробиваєть ся аж до жовчи, та про те сатира і вірне змальованє осіб, типів і природи виступає і в тім оповіданю по давньому ярко і сьвіжо. Сюжет узятий із життя Сербів у Банаті. Головними особами є два приятелі попи, що живуть в малих сербських селах. Також їх жінки і доньки є найліпшими приятельками. Але до села приходять на учителя молодий укінчений богослов, і кожда попадає хотілаб притягнути його до своєї доньки. Отсе й стає причиною охолодження приятельського пожитя обох родин та суперечок між обома попами. Такий простий сюжет дає авторови нагоду не лише розвинути свій сердечний гумор та різьку сатиру, але і чудово змалювати сільську іділлічність, підхопити незвичайно плястично і вірно жите малого банатського закутка. Горячо поручаю се оповіданє найулюбленійшого сербського автора до перекладу на иньші словянські мови.

Минулого року виступив на поле оповіданя з дуже добрим успіхом також наш ліричний поет Драгомір Брзак. В „Бранковім колу“ надрукував з десяток дрібних малюнків під назвою „Із комісії“. Брзак ріжнить ся цілком від обидвох попередніх новелістів Ранковича і Сремца. Він висуває в своїх малюнках усюди свою власну особу, пише дуже живо, легко, мережає свої малюнки сьвіжими описами природи ; не розбирає суспільних прикмет та установ, не критикує людий, лиш описує їх як людий, що є такими, бо мусять бути. Він іде між них не на те, аби вчити або ганити їх, але аби перебути з ними як найприємнійше ті хвилі, задля яких прийшов між них. Його малюнки не вийшли доси окремо, але треба їх шукати, як сказано висше, в „Бранковім колу“ за р. 1897—8.

Для повноти згадаю тут ще про Дарія Поповича, що видав оповідане „Духовник“, що було симпатично прийняте критикою. Всі названі новелісти походять із сербського королівства; так отже і з того боку є для нас королівство духовою матір'ю.

В Герцеговині видав молодий письменник Светозар Цборович збірку нарисів „Из моје домовине“ (З моєї батьківщини) і оповідане „Разорено гніздо“ (Розвалене гніздо). В тих працях проявляє ся вправді дуже красний талант, що заслугує на увагу, але видно, що він ще невироблений, що на його розвій треба ще чекати, доки не усталить ся.

На полі поезії не появила ся й минулого року, подібно як уже й кількох попередніх літ, ані одна оригінальна збірка поезій. Але у всіх випусках сербських літературних часописів проявляє ся значне число віршів ліричних поетів. Є між ними досить красних річий, але рішучого, визначного таланту, що перевищав би звичайний рівень — поки що не видно. В нашій поезії незаступлена доси утрата покійного Воїслава, що по нині є любимцем молодіжи і решти читачів, і взірцем для багатьох молодих поетів.*)

Словінці. Склад осіб на сцені словінської літератури змінив ся зовсім в кількох останніх літах. З головного літературного органу „Ljubljanski Zvon“ уступили старі, знані імена: Керсник, Тавчар, Менцінгер, Старе, Детела і инь. Керсника вирвала нам смерть, хоч уже перед тим розлучив ся був зі „Звоном“, надрукувавши в ньому останнє оповідане „Očetov greh“ (Батьків гріх). Тавчарови витрутила перо з рук мабуть політика; ниньші або відпочивають, або підпирають Матицю. „Ljubljanski Zvon“ притягнув до себе нові, молоді сили.

Що було досить молодих робітників, в тім по більшій часті заслуга студентського письма „Весна“, яке заложила перед кількома літами горстка молодих, одушевлених для літератури і штуки університетських студентів у Відні. Неожиданий опір підняв ся проти нового підприємства; зі всіх боків посипали ся острі, хоч часто безпідставні удари на молоду „Весну“; вона витривала одначе повні три роки. Упала з фінансових причин, та всеж її оснудателі мали внутрішнє вдоволенє, що на ній виховав ся цілий

*) Особливо коло мостарської „Зари“ громадить ся купка молодих поетів, що признають своїм майстром Воїслава Ілїча і творять його школу.

ряд молодих літератів, котрі приготовлені були обняти спадщину по старших.

Між першими був Фран Говекар, що хоч молодий, збогатив уже нашу літературу значним числом творів. Свою літературну діяльність розпочав малими новелями друкованими в фейлетонах „Словенского народа“ і в „Едности“; пізнійше видав їх у окремій книжці під наголовком „О жену“ („Задля жінок“). Вже в тих новелях звернув на себе увагу читачів легким, делікатним, сказати так французьким стилем. Своїми більшими творами в „Любяньскім Звоні“ („В крови“, „Самі свої“, „Ідеал“, „Соціаліст“) та „Любов і патріотизм“ (Ljubezep in rodoljuble) в „Словінській Матиці“ алярмував проти себе і свого літературного напрямку ціле літературне військо.

З Говекаром почався у Словінців так званий „новий напрям“; так говорили Говекарови і його приятелям противники. Нині, коли все успокоїлося, видимо, що опір проти них був переборщений і безпідставний. Мусимо однак признати, що Говекар завів справді дещо нове; вже як нічого иншого, то само легке, гладке, пориваюче оповідане було новим і поривало наших людей. Вони чули самі, що є в тім щось нове, хоч не розуміли докладно, що саме. Говорено, що Говекар завів найскрайнійший реалізм, ба що більше, натуралізм, — а наші побожні Словінці боять ся вже самого того слова. А тимчасом до сего було ще далеко. Реалізмом, що має метою малювати світ і людей такими, якими вони є в дійсности, послуговувалися вже Юрчич і Керенік, хоч по більшій часті односторонно. Юрчич, що писав поважним стилем Вальтера Скота, малював домашнє, сільське жите і в ньому був незрівняним майстром. Керенік ступив крок дальше; він вибрав собі наше мале панство по містах і місточках та утворив соціальний роман; нашої інтелігенції щадив однак завсїгда милосерно і бичував хиба її незначні хиби, як маломійську зарозумілість, надутість, самохвальство і т. и. Говекар переступив і той поріг та відсунув заслону, що закривала інтелігентні сфери. З немилосерною безоглядністю відслонює він суспільну і моральну облуду та гіпокризию товариства, вишукуючи собі жертви в елегантних сальонах і перфумованих будуарах. Шкода, що й Говекар не устерігся головної хиби, в яку радо попадають реалісти — романтичної пересади. Вони хотять видіти людей малими, низькими, злобними, тому вдирають ся з гнівом і злобою в найскритші кутики, відкривають без

помилування а навіть з якоюсь уподобою найбрудніші боки людського життя, видять усе в надзвичайно чорних барвах, вибирають умисно самі слабости і несвідомо не раз пересолюють так, що їх твори — то модерно закрашена романтика. Тим грішив по часті також Говекар. До тої хиби прилучила ся ще друга, що заносив за багато чужих відносин в наше письменство. Коли Юрчич і Керснїк стояли цілком на домашнім ґрунті, Говекар пересаджував в певній мірі чужі рослини на нашу землю. Він був учнем Французів. Його ідеалом був Гюї де Мопасан, але Говекар переняв його манєру не докладно, занадто поверхово і бурливо. Закидають йому також, що наслідує Золю; від нього переймив він більшість мотивів, ідей, але не спосіб оповідання і писання. Важну ролю признав змісловости; сексуальному життю приписує величезну міць, яка звичайно перемагає всі иньші сили. Його твори мають також знак нашої доби: він вибирає дуже радо мотиви з низших верств („Соціяліст“) і тоді віє з його творів якийсь песимізм.

Добрими прикметами його пера є: вірне і докладне змальоване зверхнього сьвіта випадків, його елегантний, легкий, пориваючий стиль і техніка. Деколи виявляли ся і з иньшого боку недостатки. Говекар особливо є за мало філософом і психологом. Від коли вступив до редакції „Словінського народа“, він замовк, а його останні праці стоять низше, як давніші; не проявив у них жадного поступу, не подав нічого нового. Було би пожаданим, щоби в коротці написав що дозрільше; мусїв би одначе писати поволи, з наміслом, не прихалцем. Останньою його працею є здраматизоване Юрчичового і Керснїкового романа „Rokovnjači“ (Волоцюги); про сю драму не можу одначе нічого сказати, бо її не знаю. Зазначую лише, що „Волоцюги“ мали на сцені великий успіх. Коли зазнає такого успіху і оригінальний його твір, тоді буде треба оцінювати його також як драматурґа.

За Говекаром пішов цілий ряд менше знаних літератів; дуже часто наслідували вони його так, що останніми часами дістали ми знов шаблянову літературу. До теңер наслідує його пр. Преґец і иньші.

Самостійно розвинув ся Кароль Доленц (Мешко), красний письменський талант, французько-російський реалїст, що перевищує Говекара в описуваню духового життя. Як Достоевський, він звертає увагу на душевні явища і аналізує ріжні стани людської душі. На всякий спосіб учив ся він у Роснян; в його

більшій праці „Кам плывемо“ (Куди плывемо) висловлює герой перед смертю подібні погляди, як нігіліст Базаров у романі Тургенева „Батьки і діти“. Він сам не признаєть ся вправді до впливу Росіяни на себе, за те вказує, що часто йшов за взірцем іспанського письменника Кольоми. Доленц має талант, але не знає світа; от тим то у него не знаходимо одностайного світогляду.

По методі Керсніка, опираючись на російську літературу, описує наше суспільне життя Маріца. Оповідане спокійним, приємним тоном; глибоких думок нема в її творах, але малюнки з життя схоплені дуже вірно. Написала вже багато красних новель. Останньою її працею є довше оповідане „Фата моргана“ (Любл. Звін, 1898). З нього видно виразно, що поодинокі особи творені на підставі живих типів, одначе сама подія занадто розтягнена.

Гумористику і сатиру плекає С. Мурнік. Його гумор виявляєть ся одначе більше в доборі слів і зручності їх ужиття, ніж в комічних ситуаціях і подіях („Groza in drugi“, „Visoka ljubezep“, — Перестрах і товариші, Висока любов); він граєть ся з мовою, але потрібної техніки йому недостає. Се показало ся найліпше, коли спробував своїх сил на полі драми („Napoleonov samovag“). Його будуть одначе все читати радо.

Найбільше надій подає і наймодернійший з молодих літературів є безперечно Іван Цанкар, більше прозаїст, ніж поет. Його фейлетонові „Vinjete“ (образки) в Слов. Народі, в Словінци, в Звоні — повні чудового, буйного життя. Се артист, що йде своєю дорогою, пише індивідуально, виключно зі своєї душі, держачись при тім модерного гасла: Для кожного часу власна штука, для кожної штуки власна свобода! Пише гарним стилем, багатим на порівняня. Останнім часом попадає в неясний, мутний містицизм.

Окреме місце займають письменники, що групують ся коло часописи „Dom in Svet“, одинокої словінської ілюстрованої газети. В ній появляють ся статі переважно з релігійно-моральною і дидактичною тенденцією. В останніх часах занимали там перше місце: Подгорицан („Sin“, 1896), Іво Трошт і Йозе Ошабен (псевдонім), що написав цікаве оповідане в листах „Vzori a boji“ (Ідеали і боротьба, 1896 і 1897); сюжет узятий зі студентського життя і показує боротьбу за ідеали. Павліна Пайкова не озивала ся останніми часами ані в „Звоні“, ані в „Домі і світі“, за те видала окремо — на жаль невдатний — роман „Zlučaji usode“ (Випадки долі).

*

Зпоміж старших письменників озвали ся знов бистроумний есеїст Менцінгер і Детеля. Перший написав „Moja hoja na Triglav“ (Моя подорож на Триглав), яку називає споминами. Не є то властиво спомини, що і сам автор признає, пишучи: „Моя подорож є рядом випадків, коротким оглядом і докладним показом усього, що находить са в дійсности.“ Менцінгер є адвокатом, але покинув практику. Він одушлений для нашої прекрасної Гориці, для тихої Бохині: на високі ледники рветь ся його душа. Се виявляєть ся майже у всіх його творах. В останній праці подав туристичні спогади, до яких вмішав цікаві випадки з 18 і 19 віку і згадки про наших велитнів: Водніка, Єнка, Ерявця, Ярніка, Янежіца і иньших; усе те попереплітано фільзовофічними увагами, з якими виступив у своєму „Abadonu“. Твір цікавий, повний сатири, здорового гумору і бистроумности, але трошки притяжкий. Мова ядреписта, здорова, якими є й самі Бохинці. — Детеля надрукував у „Матиці“ „Тгојки“, оповіданє трьох студентів; праця не визначаєть ся глибокою ані зовсім новою думкою, не має окремих незвичайних приznak, кладе натиск на консервативні погляди, але техніка в ній добра, а характери змальовані вірно.

Збірку своїх творів видає в останніх літах д-р Іван Тавчар, один з найгеніяльнійших словінських письменників (т. I 1896, т. II 1897, т. III 1898). Романтичні замки, що стоять на стрімких скалах або на зеленім острові посеред пінистих хвиль, зі спадистими кришами, вежами і високими брамами, з яких очікуємо що хвиля купи лицарів, з балконами, на яких привиджують ся нам сумовиті пані і панни, з садами, де в корчах висьпівують соловії свої любовні пісні; на половину зруйновані і опущені розвалини з дивними мешканцями і оригіналами; гірські, глухі села з огнистими революціонерами; скриті монастирські хідники і таємничі монастирські сади, переповнені охами, жалями і наріканями побожних монахинь; розкішні дворяни вельмож, на яких блищать ся незлічені дорогоцінності; приємні іділлі, всякі сцени зі словінської історії і т. д. — отсе сценерия Тавчарових оповідань. Читачеві видаєть ся, як би при помочи чарів обудив ся перед кількома десятками, ба навіть сотками літ в минулости, або що глядить на „останки середніх віків, що їх тут забули летучі часи“. Таке особливе, незвичайне все, що читаємо в сих оповіданях, так оповите осібним, незвичайним чаром; часом здаєть ся нам, що читаємо якийсь старий пам'ятник з минулих віків (Grajski pisar — Замковий

писар). Тавчар — романтик в повнім значіню того слова. Любить фантастичну сценерію, незвичайні пригоди, рідкі випадки. Його фантазія жива, буйна, неспокійна; Тавчар не визначає їй меж, противно, полишає їй свобідну дорогу і малює вірно, свідомо те, що вона диктує йому. Мотиви вибирає собі радо з рідної історії („Janes solnce“ — Іван сонце і инші), особливо з часів протестантських („Vita vitae meae“, „Vzali“ і инші), але не гордує і теперішнім житєм, хоча все закрашує його буйною фантазією і гідним подиву чаром. Тавчарові оповідання видають ся мені екзотичними цвітками романтичного сходу перенесеними в студений, прикий клімат нашого часу.

Гарною прикметою Тавчарового пера є те, що зумів до відносин і часів, яких дотикають його оповідання, приспособити також мову, що незвичайно гарно прилягає до змісту праці. Його красні порівняння натуральних випадків і образів з ріжними хвилями людського життя, його сентенції, а особливо рефлексії видають ся нам, немов конечною прикрасою і доповненєм змісту. Самі гадки або сама мова не зробили би правдивого вражіння; разом впливають на читача незвичайно. Тавчар є справді майстром словінської прози; у нього все так заокруглене, як би не дало ся, не могло висловити ся инакше. Тавчарові літературні твори не припадають на останні літа, але я оцінив їх обширнійше, бо тепер вони виходять разом.

Погляд на теперішню словінську прозу не дуже втішний; таланту, що міг би нам написати твір світової вартости, доси не маємо; може виробить ся в Цанкарі...

Реалізм проникнув також до поезії; на чолі тої школи стоїть Антон Ашкерц, що в останніх часах надав напрям словінській поезії. Ашкерц покинув пережовувати старі мотиви, відвернув ся від сентиментальности і став поетом свого часу. В першій лінії він епик, обробив у своїх романцах і баладах ріжні мотиви (*Balade in romanse*, 1890); пізнійше звернув ся з великим замилуванєм до соціальної поезії. В 1896 р. видав „*Lirske in epske poezije*“. Його муза не плачлива, не сентиментальна; він не уносить ся в місячних півснях, не плаче гірким *Weltschmerz*-ом, навпаки він кличе до діла; з похіднею в лівій, а зброєю в правій руці кличе до бою проти тьми і тиранів; противникам Славянства не грозить одначе кровавим мечем: він хоче їх побороти осьвітою і поступом. Він симпатизує у своїх піснях з ріжними славянськими

народами, а особливо з біднішими; в його творах малюється безнадійна і безуспішна боротьба угнетених за право і свободу.

Ашкерц показує кривду і терпіння не оглядаючись ні на ліво, ні на право, не укриваючи нічого, без жалоб і коментарів. Самий образ, чорний і жалібний, потрясає нами до дна душі. Ашкерц малює пластично, ядренно, є свіжий і певний в словах, добрий, ніжний, шляхотний в чутку. Одного разу розвинув сам програму модерного поета написавши: „Модерний поет нехай творить з глибини своєї чуткої душі, зі своєї індивідуальности, зі свого я і з дійсного життя. Модерний поет нехай співває і пише зі становища своєї доби, з власної фантазії, зі своїх сучасних душевних поглядів, не оглядаючись ні на право, ні на ліво. Над своїм бюрком нехай напише гасло: В ім'я народа, права, правди, краси і свободної волі! В ім'я всіх угнетених, переслідуваних, болящих! В ім'я загального людського поступу!“ Свої думки розвиває найрадіше в чужім одязі; тому й звертає ся найбільше до східних мотивів, передовсім до індійської мітології. Хоч головню є епіком, пробує також часом ліричних струн. В останнім часі почала його поетична сила по трохи ослабати. Його цикл „Pavliha na jutrovem“ (Дурень на сході) за нудний. Причина тому ся, що він дуже часто оброблює маловажні теми в довгих формах.

Тим живіше розвивають ся молодші поети: О. Зупанчич (Алексій Николаїв), Драг. Кетте (М. Михайлів), Цанкар (Трошан, Савелєв), Др. Еллер (Боруї), Мури (Александрів), Дрґанц (Радіч) і інші. Чим є для будучности прози Цанкар, тим для поезії є Зупанчич, безперечно найнадійніший з молодших поетів. З його віршів віє свіжа, ніжна, солодка поезія, перемішана часом з терпкою іронією. В новітнім часі звертає ся він до незрозумілого містицизму.

Кетте є особливо щасливий в сонетах, що їх публікує циклями; мова пливе у нього незвичайно легко, а гадки його такі оригінальні і здорові, як мало у кого ще у нас. Цанкар і Зупанчич видадуть в коротці збірки своїх поезій; тоді й буде нагода поговорити про них більше. На кожний спосіб треба ждати від молодих поетів ще досконалих поетичних творів.

В „Словінським Сьвітї“ друкував Д-р Робіда (Алястор) „Hren із Gradca“, сатиричні вірші більше місцевого характеру.

Коло „Dom in svet-a“ групує ся друга громада поетів з тенденціями, що відповідають часописи: Фіншгар, А. Грібар, Гангль, А. Медвед, Опека, Прелеснік.

Більшість тих поетів, з виїмком Медведа і Опеки, слідує за Цімперманом у гладкій, але дуже не гнучкій формі. На Медведи можна найліпше помічувати, як легко добрий талант зникає під тягаром формалістичної сухопарности, якої він набрав ся від свого учителя. Опека в своїх елегіях з Риму, написаних дістихами, показав більше мелодії і зверхньої краси, ніж простого живого чутя. Гангль є, як Фунтек, учеником Грегорчіча, лише що далеко не дорівнює своєму майстрови; в його творах є за багато солодкої сентиментальности. Він видав збірку поезій під наголовком: „Iz luče in teme“ (Зі сьвітла і тьми). Грібара уважають його сторонники за найнадійнішого; і справді йому не можна відмовити якоїсь оригінальности. За найбільшу заслугу кладуть йому те, що є народнім поетом; він узяв одначе з народньої поезії те, що є в ній найслабше: банальність, грубість, а поминув її ніжність. Його поезії за розтяглі, а кожда майже має моралізаторську тенденцію; крім того не має Грібар простого чутя для ритму; його ритм є школярський. (Збірка: „Porevčice milemu narodu“, 1898). — Фіншгар є правдивий тип жителя Гориції, сьвіжий і черствий, але не гнучкий. Прелеснік хотів завести полуднево-словянську народню поезию („Ženitev Ferdulfa vojvode“, „Ingov pig“), але переборщує в окремішностях народньої пісні, пр. повторює ся або уживає риму, якого слухаєть ся як звоненя під самим звоном.

Матуристи з р. 1898 видали свій альманах „Na rozstanku“ з працями в віршах і прозі. Иван Бучав видав знов „Biserojlo“, просто непростиму поему про яскиню в Постойні.

Значний рух показуєть ся між словінським жіноцтвом. Уже третій рік виходить його орган „Slovenka“, редагований Маріцою. Побіч прозаїчних творів, в яких ріжні жіночі псевдоніми боронять жіночих прав і змагаль, виступало там і декілька поеток, як Крістіна, Віда, Дезіміра, Зорана.

Драматична література словінська находить ся доси в пеленках. Фунткову драму „Za hčer“ (За доньку) грали в Празі і Загребі, а відзиви критики були ріжні. В Люблянї представляли Гангльову драму „Sin“, яку критика досить хвалила. Я не бачив тих драм, ані не читав (вони не друковані), тому й не могу про них сказати нічого.

Словаки. Всіх окремих публікацій у Словаків було в 1898 р. 39, між ними 20 самих календарів. Крім того виходило минулого року 25 словацьких часописів; з них було: 8 політичних, 4 забавно-наукові, 2 фахові, 8 духовних (6 католицьких, 2 євангелицькі) і 3 господарські.

Від коли існує словацька самостійна література, не було ще такого невродливого року як 1898. Коли счислити все, вийде разом число 39 усіх самостійних публікацій словацьких разом з календарями. Для публіки триміліонового народа є то крапля води в морі.

Причин такої нужденної продуктивності словацької літератури є кілька. Поперед усього нема достаточного числа робітників, особливо таких, що вміли б і хотіли би писати; далше, що на Словаччині не вміють продати книжки, хоч яка й вийде; оттим то накладникови грозить раз у раз матеріальна страта; брак нам торговельної підприємливості і меткості; далше, мала внутрішня вартість словацьких творів; вкінці байдужність словацької інтелігенції до власної літератури. Що се правда, доказом того є діяльність словацької „Накладової книгарської спілки“, що має понад 6000 зр. зібраного капіталу, поміщеного переважно в щадниці. Ся спілка, котрої метою є видавати словацькі книги і брошури для народа, не видала 1898 р. ані одної книжки, ані брошури, ані нічого подібного. Коли акціонери вдоволяють ся дивідендою процентів виплачуваних щадницею, то нема що думати про розцвіт словацької літератури, але радше треба вижидати її упадку.

Словацький нарід, маючи мізерні школи, де вичуєть ся не річей, але мадярських слів, змушений черпати цілу свою освіту з календарів і словацьких часописей. Та видно дуже добре, як і ся духова пожива недостаточна при браку фахово освічених людей у Словаччині і як вона веде до духового упадку словацького елемента, що не має тепер жадної культурної підпори.

Є ще дві накладові спілки словацькі: сьвято-войтїхська, католицька, в Тирнаві з основним капіталом коло 60.000 зр. і євангелицька в Чабі. Перша видала „Citanie a evanjelia na swiatku a nedele“, отже книгу виключно обрядову, потрібну сьвященикам, друга катехізм і символічні книги євангелицькі.

Поодинокі накладці видали також дуже мало в 1898 р.

З чеської мови переклав *Волод. Бнатюк.*

Original from

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN